

Els poemes amb arbres (i altres vegetals) de Narcís Comadira

Denise BOYER

Université Paris-Sorbonne
denise.boyer@paris-sorbonne.fr

Résumé: Ce travail examine le traitement poétique des arbres et autres végétaux évoqués dans l'œuvre de Narcís Comadira.

Mots-clés: thématique végétale, poésie catalane contemporaine, Narcís Comadira
temàtica vegetal, poesia catalana contemporània, Narcís Comadira

Les «obres amb arbres i altres vegetals» de Narcís Comadira no totes són quadres: molts poemes representen una altra mostra de l'«especial predilecció pel món vegetal» de què parla al catàleg de la Fundació Vila Casas¹. S'examinaran aquí, fent la mateixa distinció que l'autor, el tractament poètic dels arbres i dels «altres vegetals» evocats a la seva poesia.

Una primera observació és que els arbres de la poesia comadiriana no acostumen a ser «arbres», sinó plàtans, alzines, castanyers, etc.: o sigui que a diferència dels quadres en què el terme genèric *arbre* és bastant més freqüent (al catàleg només hi ha dues excepcions, un «pollancre» i «tres oliveres»), la majoria dels arbres poètics es designen per la seva espècie, cosa que evidencia aquest interès per la «varietat formal» dels arbres que el poeta ha comentat en un altre lloc². En total són més de quaranta espècies diferents, amb una preferència (més de quatre ocurrences), per aquest ordre, pels plàtans i pins (14), xiprers (13), bedolls i til·lers³ (8), pollancre⁴ (6), acàcies i atmetllers (5), i un predomini gairebé absolut d'arbres molt comuns a Catalunya⁵, explicable pel poc interès que sent el poeta per «la natura salvatge»⁶. A més a més, l'aspecte dels arbres, siguin designats com a tals o per la seva espècie, o metonímicament com a *bosc*, *arbreda*, *selva*, *hort*, o per les seves *fulles*, *branques*, *brancatges*, *escorça*, *arrels*, *tanys*, *brots*, *rebrotos*, *rebrolls*, *coàguls*..., és objecte d'una gran atenció. Els arbres tenen un color, com ara les acàcies d'un *verd tan sedós* (*Les ciutats*, 173⁷), els atmetllers d'un *verd*

¹ «Amb la visió de totes aquestes obres seleccionades es veu la meua especial predilecció pel món vegetal». *Obres amb arbres i altres vegetals*. Barcelona: Fundació Vila Casas, 2015.

² «Del món vegetal i dels arbres, m'interessa especialment la varietat formal.» Citat per Josep Maria Fonalleras, «Els arbres de Comadira», *El Punt Avui*, 30/01/15, p. 2.

³ *Til·ler/ tell/ lindenbaum*.

⁴ *Pollanc/ pollancre*.

⁵ Les úniques excepcions són *cocoter* i *xicranda*.

⁶ «La natura salvatge no és que m'interessi gaire. [...] A mi m'agrada la natura urbanitzada... humanitzada, si vols.» Vídeo de l'exposició de la Fundació Vila Casas, de Noemí Roset, 23/01/2015. Consultable a <<http://www.nuvol.com/noticies/narcis-comadira-surt-del-bosc>>

⁷ El nombre correspon a la pàgina en què figura el poema citat al volum *Formes de l'ombra – Poesia 1966-2002*, Barcelona: Edicions 62 Empúries, 2002, que incorpora els reculls següents: *La febre freda* (1966), *Últimes voluptats* (1967), *Papers privats* (1969), *Amich de plor* (1970), *Un passeig pels bulevards ardents* (1974), *El verd jardí* (1976), *Les ciutats* (1976), *Desdesig* (1976), *Terra natal* (1978), *Rèquiem* (1984), *Enigma* (1985), *En quarantena* (1990), *Usdefruit* (1995), *Lírica lleugera* (2000), *L'art de la fuga*

àcid (*Enigma*, 371), els salzes/ enfarinats de groc de l'estiu (*Llast*, 22), els castanyers rovellats de la tardor (*Lent*, 50); una forma, com ara els pins retorts (*Llast*, 39), els xiprers de punta arrodonida (*Lent*, 60) o del tot escabellats (*Lent*, 67); un gruix, com ara els avets espessos, els roures corpulents (*Lent*, 51), el pi escardalenc (*Lent*, 55), el saule rabassut (*Lent*, 63); una olor, com ara els til·lers narcòtics (*Llast*, 24) o els pins amb olor de resina (*Àlbum de família*, 268); i per fi, una actitud, com ara els bedolls [...] arrupits (*Lent*, 51) o les palmeres quietes (*Llast*, 50). I aquests qualificatius que s'apliquen a molts arbres constitueixen sovint epítets en sentit propi, tipificadors, que remetent a una característica constant del referent i per tant suposen una valoració especial del tret mencionat –per exemple *fràgils acàcies* (*Un passeig pels bulevards ardents*, 161), *alzines corpulentes* (*Llast*, 67), *teix letal* (*Lent*, 39)–, sobretot quan es repeteix un mateix adjectiu com és el cas dels xiprers d'un verd fosquíssim (*Llast*, 67) o verdfoscos (*Lent*, 61), dels ametllers eteris (*Enigma*, 371; *Usdefruit*, 465), o de la petita tremolor (*Papers privats*, 89) o frisança (*Usdefruit*, 464) o trèmula frisança (*Les ciutats*, 184) dels bedolls.

Un altre element que dota els arbres comadirians d'una personalitat afirmada és que acostumen a situar-se en un temps i un espai viscuts pel jo poètic, i per tant van vinculats amb vivències personals seves, siguin afectives o estètiques. Això val tant per als arbres diguem «de tota la vida» –til·lers de la Rambla a Girona, sota els quals passejaven els adolescents de casa bona (*Enigma*, 384); arbres de la Devesa perduda i els seus troncs, puntals de la memòria,/ crits del passat (*Terra natal*, 250); pins i suredes de S'Agaró (*Àlbum de família*, 268); plàtans polsosos de l'Eixample (*Les ciutats*, 201)– com per als arbres descoberts en algun viatge, ja que poques vegades s'evoca un lloc sense mencionar-ne algun arbre més o menys emblemàtic: ametllers florits de Cotlliure (*Últimes voluptats*, 39), volta polsosa dels arbres de Roma (*Les ciutats*, 194), xiprers de Florència (*Les ciutats*, 192), bedolls retorts i arrupits de Lyngenfjord, a Noruega (*Llast*, 51), pollanques dels quais [del Sena] (*Lent*, 53)... I també val pels arbres presents en algunes obres pictòriques, poètiques, musicals estimades, i com a tals tan «viscuts» com els arbres de debò: boscos d'en Sigmund (*Últimes voluptats*, 39), tarongers en fruit del tiet Eugeni [d'Ors] (*Papers privats*, 71), pollanques de França de Josep Carner i avets gòtics del Montseny de Guerau de Liost (*El verd jardí*, 134), til·ler (*lindenbaum*) del Viatge d'hivern (*Un passeig pels bulevards ardents*, 162), mítica prunera de Keats (*Rèquiem*, 397), roures de França o oliveres d'Itàlia de Balthus (*L'art de la fuga*, 504).

És més, els arbres no són només elements d'un decorat. Viuen i senten, com ho suggereixen diverses metàfores humanitzadores que connoten totes, amb tendre humor, quietud i serenitat: xiprers impàvids (*El verd jardí*, 145), arbres impertèrrits (*Terra Natal*, 247), maternal figuera (*L'art de la fuga*, 490), saba [que] ha començat a endormiscar-se (*Llast*, 62), acàcies emperesides (*Lent*, 23), i fins i tot pal de telèfon que record[a] aquell dolç passat d'arbre (*La febre freda*, 36). I aquests arbres humanitzats són amics dels homes: el primer poema en què apareix un arbre –concretament, un xiprer (*La febre freda*, 26)– es titula «Amic»; els plàtans de la plaça [de la Universitat], mentre la policia entra a la delegació dels estudiants, manifesten una tendresa enorme (*La febre freda*, 33); els pollanques guarden el camí (*Amich de plor*, 105); els arbres de Hampstead emparen les cases (*Les ciutats*, 183); i els de St Pere del Bosc van acollir els somnis [de Nicolau Font a Lloret de Mar] (*Terra natal*, 230). Ja s'entén que l'estimació del jo poètic no es dirigeixi només a uns arbres concrets i s'estengui als arbres en general.

En efecte, com a éssers vius que neixen, envelleixen i moren, els arbres inspiren al jo poètic una empatia que va fins a esborrar les fronteres entre el vegetal i l'humà. Si bé molts arbres són humanitzats, es tracta de metàfores reversibles, ja que alguns éssers humans també es comparen amb arbres: el mateix jo poètic es veu *feble com una fulla d'estranyes branques* (*Amich de plor*, 119) o *fràgil com la figuera maleïda* (*Enigma*, 378); *els infants innocents/ [...] treuen brots tan efímers/ com els arbres* (*Terra natal*, 247); un adolescent és *meravella/ de la pomera en flor* (*Usdefruit*, 445); els grans poetes catalans eren *com llorers gegantins que ens feien bona ombra* (*Carta a Xavier Folch*, 517), i Paul Celan *com la fulla fràgil d'un arbre fatigat* (*Lent*, 53). Passa el mateix amb alguns estats d'ànim: el cervell té *alzinars fosforis* (*Àlbum de família*, 266), *la vida de l'esperit [...] ametllers eteris,/ pacients oliveres* (*Usdefruit*, 465); la tristesa de novembre és *fullaraca que s'apilona dins del cor* (*L'art de la fuga*, 491); i els records, *selva immarcescible* (*Lent*, 20). A més d'aquesta empatia, els arbres susciten una forma d'admiració provocada per la seva placidesa⁸, interpretada metàforicament com a sàvia acceptació de la seva sort: si bé *tant l'arbre com el nen [...] miren enlaire,/ busquen amunt, per créixer [i] ja sabem com seran*, la diferència –i la superioritat– de l'arbre és que *hi està d'acord: mai l'àlber vol ser freixe,/ la noguera, xiprer* (*Llast*, 21). Aquesta acceptació inclou la del decandiment –*el repòs que té el plàtan/ quan ha perdut les fulles* (*La febre freda*, 36)– i de la mort, i ha de servir d'exemple a l'home, tal com exposa el poema titulat «Les plantes» (òbviament, en el sentit genèric de «vegetals»):

Mira't
 aquest tany, per exemple, aprèn-te
 el seu paper de suport, la seva
 disponibilitat conductora.
 [...]

 Espera
 fer-te fruit amb el fruit, tornar-te
 tot tu tot fruit. Accepta
 fer-te dolç, esberlar-te,
 caure i passar
 per la humiliació
 de podrir-te, de perdre't,
 tot perquè la llavor que congries
 sigui llavor
 d'altres tanys, d'altres flors, d'altres fruits.

(*Usdefruit*, 466)

Si passem ara al tractament poètic dels «altres vegetals» presents al corpus: arbustos, plantes amb flors o sense, observem que les analogies amb els arbres són moltes. La primera és el predomini dels noms d'espècie (més de setanta) sobre les designacions més generals: *arbust* no apareix mai; *planta*, fora del poema que hem dit, només una vegada –*les plantes [...] desnerides* de les cases de Tromsø (*Llast*, 25)–, i només *herba* (23) i *molsa* (9) presenten una freqüència apreciable. És cert que la metonímia *flor* és molt freqüent (32 ocurrències), però les més vegades es refereix a una flor i per tant a una espècie concreta⁹, sigui amb el mateix vocable –com ara les *flors dels geranis* (*El vell jardí*, 148)–, sigui amb algun element descriptiu –com ara *nerets de coral* (*Llast*, 75): en efecte, les plantes més citades (altra vegada, més de quatre ocurrències) –per

⁸ «¿Per què em fascinen tant? Perquè són vius i s'estan quietes.» Citat per Josep Maria Fonalleras, *op. cit.*

⁹ Al catàleg de l'exposició, en canvi, només hi figura «un jaç de ginesta».

aquest ordre, rosa (25)¹⁰, gerani (10), blat (9), esbarzer i lilà (8), ginesta, pèsol d'olor i xuclamel (7), crisantem (6), fonoll, gladiol¹¹ i narcís (5)–, són plantes amb flors, i en la seva majoria, siguin salvatges o ornamentals, de flors vistoses i/o oloroses. I en qualsevol cas, els «altres vegetals», igual que els arbres, tenen característiques precises: un color –*argelagues [...] folles de groc (L'art de la fuga, 496), regalèssia rosada (Llast, 71)*–; una olor –*dolça olor del fonoll (Papers privats, 92), perfum tèrbol d'olor de nen malalt dels iris (Terra natal, 247)*–; una forma –*canya esvelta (Papers privats, 92), diminutes estrelles alades dels àsters (L'art de la fuga, 506)*–; un gruix –*fràgils, alades xeringuilles (Papers privats, 173), pèsols d'olor [...] tènues (En quarantena, 427)*–; un tacte –*llefiscoses assutzenes (Papers privats, 64), molsa de vellut (Llast, 67)*. I s'observen de nou alguns epítets tipificadors coma ara *fràgils joncs (Enigma, 397), blava genciana (Enigma, 389)* o *gencianes blavíssimes (Llast, 71)*.

Aquests «altres vegetals», encara més que els arbres, acostumen a anar lligats a unes vivències del jo poètic, generalment de la infantesa i la joventut: *flors grogues del riu de la ciutat d'infantesa (Les ciutats, 173)*, vall de sant Daniel de Girona, *on l'aigua vessava [...] / gustosa d'humitat, d'olors de fulles molles, / de falguereta i de falzies bordes (Llast, 68)*, o *bri de fonoll* que pel fenomen conegut com a memòria afectiva restitueix de sobte, per l'olor i potser el sabor, uns *estius perduts* de la joventut (*En quarantena, 422*)¹². L'estimació que inspiren és sensible en les humanitzacions, sovint humorístiques: les plantes tenen una personalitat –*roses badoques dels jardins (Les ciutats, 173), tenaces buguenvil·lees (Àlbum de família, 268), flora tropical [...] grandiloqüent (Enigma, 389)*– i una vida afectiva: el líquen sent un *neguit enterc (Enigma, 389)*, *la molsa / acull les fulles seques amb amor maternal (Enigma, 397)*. Metàfores reversibles, altra vegada, ja que inversament alguns estats d'ànim s'equiparen amb vegetals: *neguit / [...] com la molsa suau a l'escorça [d'uns arbres] (Les ciutats, 184)*; *Rocs o esbarzers / ardents del meu enuig (En quarantena, 423)*; *desig [...] dolç com el llessamí, / aspre com els geranis, letal com els baladres (Llast 71)*.

No estranya, per tant, que molts dels «altres vegetals» així humanitzats també facin companyia als éssers humans: si el primer arbre que surt a l'obra poètica, com s'ha dit, és el xiprer vist com a «amic», la primera planta són *les flors que deu haver-hi al camp* en què somnia un jo poètic adolescent durant una classe de matemàtiques avorrida (*Papers privats, 30*). És cert que a diferència dels arbres que més aviat protegeixen, els altres vegetals, especialment les flors, més aviat consolen per l'alegria que infonen – *algunes flors somriuen al cor (Les ciutats, 183)*; *tots els iris / per l'abril ens consolen amb la seva pell tendra (Terra natal, 247)*; *el guspireig menut dels àsters / [és] consol al microclima humit de la tristesa (L'art de la fuga, 506)*. I a diferència del xiprer que *sap molt de la vida (Papers privats, 16)* però calla, transmeten directament la seva saviesa: pel seu caràcter efímer *[ens] parlen / de com és breu això que en diuen vida (Papers privats, 94)*, com ja ho feia la sentència bíblica¹³: *Com el fenc, com el fenc són els dies de l'home, / com les flors del camí, així de pressa, es mor (Un passeig pels bulevards ardents, 164)*. I ensenyen a acceptar aquest final ineludible: a *acceptar el més humil / destí d'obscur rizoma* igual que *la flora alpina (Enigma, 389)*, o a *saber florir arran del precipici* igual que l'atzavara en el seu *urc terminal (Lent, 15)*. La lliçó és explícita al poema «Narcisos»:

¹⁰ Més 3 ocurrences de *roser*.

¹¹ *Gladiol / gladiola*.

¹² Hi ha poques referències a plantes «literàries» o «pictòriques»: l'abril eliotià, *el mes cruel tan tòpic dels lilàs, / del desig, la memòria (L'art de la fuga, 478)*, o bé el verd d'una pintura de Constant Permeke, *de fulla tendra, / d'herba grassa recent, d'herba molla (En quarantena, 464)*.

¹³ *Salms*, CIII, 15-16.

Fràgils, efímers, sou la pura alegria,
l'esclat de mesos soterrats,
del créixer en confiança.

Dos dies breus de llum,
de perfum delicat, que es confonen
amb la pròpia promesa.

¿Acceptaries tu un destí tan humil?
No, tu vols més.
El teu final serà també més sòrdid:
tot cucs i podridura.

(*En quarantena*, 421)

És la mateixa moral d'arrel estoica que enuncia el jo poètic en diversos llocs: *Cal acceptar el destí* (*L'art de la fuga*, 479); *Accepta i canta* (*Lent* 20); etc.

De manera que tant els arbres com els «altres vegetals» de la poesia comadiriana són a la vegada una companyia i un exemple per a l'ésser humà –un objecte de «contemplació i imitació», conforme al precepte ciceronià¹⁴. Retrobem aquí, òbviament, dues temàtiques pròpiament estoiques, la compenetració amb el món natural i l'assentiment a l'ordre del món i per tant a la pròpia condició mortal: és precisament l'ideal de vida que informa l'obra poètica, si més no, a partir d'*Usdefruit* (1995).

Centre d'études catalanes de l'université Paris-Sorbonne

04 05 2015

¹⁴ «Ipse autem homo ortus est ad mundum contemplandum et imitandum.» *De natura deorum*, II, 37.